

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΙΔΙΑΖΟΝΤΟΣ ΟΙΚΙΑΚΟΥ ΕΘΟΥΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΓΑΜΟΥ, ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΑΥΤΟΥ ΠΑΡ' ΕΛΛΗΝΙ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΩΝ ΑΥΤΟΥ

§ 1. Ὑπόθεσις τῆς παρούσης καὶ τῆς περαιτέρω ἐρεύνης ἡμῶν πρόκεινται πολλὰ φαινόμενα τοῦ οἰκιακοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων, ἀνήκοντα ἀποκλειστικῶς εἰς διαφόρους, ἀλλ' ὠρισμένους χρόνους, ἡλικίας καὶ εὐκαιρίας, καὶ διὰ τοῦτο χρήζοντα ἰδιαιτέρας καὶ λεπτομεροῦς ἐκθέσεως, διότι καὶ τοὶ μὴ γενικά, συμπληροῦσιν ὁμῶς τὸ οἰκιακὸν ἔθος καὶ τὸν ἰδιωτικὸν βίον τοῦ Ἑλλήνου. Ἐκ δὲ τῶν φαινομένων τῶν φερόντων τοιοῦτον προσωρινὸν χαρακτηῖρα ἔπρεπε τάξαι ἐν πρώτοις αὐτὰς ἐκείνας τὰς σχέσεις τῶν δύο φύλων, αἵπερ ἀποτελοῦσι μεγίστην ἀντίθεσιν πρὸς τὴν βᾶσιν τοῦ ἐλληνικοῦ οἴκου, τὸν νόμιμον γάμον. Διότι ἐκ τούτων τῶν παροδικῶν καὶ ἐκρύθμων σχέσεων ἐρμηνεύονται πολλὰ ἄλλως ἀνεξήγητα καὶ ἀνωμαλώτατα φαινόμενα περὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ γυναικείου φύλου, ἧς εἰκόνα ἐσχεδιάσαμεν ἀλλοχοῦ, περὶ τὴν νόμιμον γαμικὴν σχέσιν τῶν δύο φύλων, τὴν ἀποφυγὴν βαρέων περιορισμῶν τοῦ συζυγικοῦ βίου καὶ τῆς ἐντεῦθεν προσερχομένης ἀνάγκης τοῦ συντηρεῖν καὶ ἀνατρέφειν οἰκογένειαν

καὶ τέχνα, περὶ τὴν συχνάκις ἐν τῇ ἠθικῇ καὶ πολιτικῇ θεωρίᾳ καὶ τῇ δραματικῇ φιλολογίᾳ ἐπανερχομένην καταφορὰν κατὰ τοῦ γυναικείου φύλου καὶ τῶν ἀτελειῶν αὐτοῦ, καὶ τέλος τὴν παντελῆ σχεδὸν ἐν τε τοῖς ἀρχαίοις δράμασι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ ἀπουσίαν τοῦ κυριωτέρου μοχλοῦ τοῦ κατὰ τὸν νεώτερον καὶ χριστιανικὸν πολιτισμὸν ἐξεγείροντος τὴν φυσικὴν νωθρότητα καὶ νωχέλειαν τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἐξευγενίζοντος τὰς διανοητικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις τῶν ἄλλως φύσει πρὸς τὴν ἀποκτηνοῦσαν καὶ ἀποκτείνουσαν τὸ πνεῦμα ὕλην τεινόντων ἀνθρώπων ἑκατέρου τοῦ φύλου καὶ ἐμποιοῦντος θάρρος καὶ δυνάμειν πρὸς τὸ ὑπομένειν τὰς δυσφορήτους κακουχίας πασῶν τῶν κοινωνικῶν ὑποχρεώσεων, ἐν ἐνὶ λόγῳ τοῦ ἀγνοῦ μεταξὺ δύο προσώπων τῶν δύο φύλων ἔρωτος. Καὶ ἡ μὲν πλήρης καὶ οἰοεὶ ὀργανικὴ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου περιγραφή ἐπιτακτικῶς ἀπῆτει τοῦτο κατὰ τε τὴν σεμνὴν καὶ κόσμιον ἐκδήλωσιν τοῦ υἱοῦ τῆς οὐρανίας Ἀφροδίτης καὶ κατὰ ἄσεμνον καὶ ἄκοσμον παραφορὰν τῆς Πανδήμου, ἀλλ' ἐπειδὴ « οὐ παντὸς πλεῖν εἰς Κόρινθον » διὰ τοὺς μυρίους κινδύνους καὶ ἀκοσμίας, προτιμητέον πάντως ἐπιβρίψαι πυκνὴν ἐχεμυθίας πέπλον ἐπὶ τῶν νεανικῶν παραφορῶν τῆς ποτνίας μητρός, τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καὶ ἐξετάσαι αὐτὴν τὸν κανονίζοντα τὴν ἀκατάσχετον καὶ ἀγαλίνωτον ὁρμὴν τῶν τέκνων αὐτῆς δεσμὸν, τὸν νόμιμον γάμον. *)

§ 2. Ἐν γένει ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία καὶ νομοθεσία τὸ καθ' ἑαυτὴν ἀπένεμεν οὐ μικρὰν σημασίαν τῇ διατηρήσει τῶν οἰκῶν καὶ τῇ γαμικῇ συναφείᾳ καὶ τοῖς συνοικεσίοις τῶν τοῦ οἴκου μελῶν καὶ μόνον χάριν τῶν πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν θεσμῶν,

*) Οὐχ ἤττον ὅμως, ἐπειδὴ ἐν ταῖς διαφθοραῖς τῶν ἐκρόθμων σχέσεων ἑκατέρου τοῦ φύλου καταφαίνεται ἀμύητος πνευματικὴ χάρις ζωηρᾶς φαντασίας, παρρησίας καὶ γλώσσης, οἷαν, ἐν ἀγνοίᾳ τούτων, κρίνουσιν ἄλλοτριᾶς τῆς εὐφυίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐν ταῖς διαφόροις σχέσεσι τῶν διαφόρων φύλων, καὶ διὰ τοῦτο ἀποδίδουσιν ἀποκλειστικῶς ὡς ἀπαράμιλλον εὐφυῆν καὶ ἐπίνοιαν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, οἷοι ἀγνωστον παντάπασι εἰς τὸ θῆθεν ἀγραῖκον καὶ ἐκατέρωταστον ἀρχαῖκόν ἦθος, διὰ τοῦτο ἐν ἰδιαιτέρῳ παραρτήματι, προστεθησομένῳ ἐν τῷ τέλει τοῦ παρόντος δευτέρου τόμου, ἐκτεθίγεται ὅσον ἔνιστι πλήρης χαρακτηρισμὸς καὶ ταύτης τῆς φάσεως τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ βίου ἐν εἴδει δύο παρεμφερῶν.

αἱ πολυειδῶς στηρίζονται ἐπὶ τῆς οἰκογενείας ὡς ἐπὶ ἀρχικῆς καὶ ἐδραίας βάσεως παντὸς τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου. Διὸ καὶ ἡ διὰ τῶν νομίμων γάμων δικαιώσις τῶν οἰκογενειῶν ἦν παρ' ἐκείνοις οὐχὶ μόνον ἰδιωτικοῦ συμφέροντος ἢ εὐζωίας ὑπαγόρευσις, ἀλλὰ καὶ σπουδαία φροντίς τοῦ δημοσίου καὶ τῆς πόλεως, ὡς ἐν Ἀθήναις παραδείγματος χάριν ἦν νόμῳ προστεταγμένη καὶ ἀνατεθειμένη τῷ ἄρχοντι ἢ ἐπιμέλεια περὶ τοῦ μὴ ἐξερημοῦσθαι τοὺς οἴκους· διὸ καὶ ὁ Πλάτων ὁ ἐν τοῖς νόμοις αὐτοῦ διορθῶν τὰ ἐν τῇ Πολιτείᾳ ῥηθέντα ὑπὲρ τῆς κοινογαμίας καὶ ὑπερμαχῶν τῆς ἀνάγκης καὶ ἱερότητος τῶν γάμων, ὡς καθαρᾶς καὶ ἀεννάου πηγῆς, ἀναδιδούσης τῇ ὀρθῇ πολιτείᾳ πολίτας γνησίους καὶ ὠφελίμους αὐτῇ καὶ ἱεροπρεπεῖς ὑπηρετάς τοις οὐρανόις θεοῖς, καὶ δι' ἄλλων ἠθικῶν λόγων καὶ παραινέσεων κανονίζει τὰ τῶν τοιούτων συμφερόντων τῇ πόλει καὶ οὐχὶ ἡδίστων ἐκάστῳ γάμων καὶ διὰ ῥητῆς ποινικῆς ζημίας καὶ ἀτιμίας ἤθελε ζημιοῦν τοὺς ἐπέκεινα τῶν πέντε καὶ τριάκοντα ἐτῶν ἀγάμους μείναντας, ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν σπαρτιατικὴν νομοθεσίαν, ὡς καὶ ἄλλοι φιλόσοφοι ἐν πολλοῖς ἠθικοῖς καὶ πολιτικοῖς ζητήμασιν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πραγματικῇ νομοθεσίᾳ πολλῶν πόλεων εὐρίσκομεν τὴν σπουδαίαν μέριμναν καὶ ἐπέμβασιν μάλιστα τῆς πολιτείας προχωροῦσαν καὶ εἰς καταδιωγμὸν καὶ ἄλλας κατὰ τῶν ἀγάμων καταφορὰς διὰ νόμου διωρισμένας καὶ ἐπιβαλλομένας. Οὕτως ἐν Σπάρτῃ οὐχὶ μόνον ζημία ἀγαμίου ἦν νομοθετημένη, ἀλλ' ἔτι καὶ ὀψιγαμίου, καὶ ἡ μεγίστη πασῶν διὰ τὸν ὅλως πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν χαρακτῆρα τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος, ἡ ζημία κακογαμίου· πρὸς δὲ τῇ ζημίᾳ προσετίθετο καὶ ἡ ἀτιμία· διότι οἱ ἀγαμοὶ οὐχὶ μόνον ἀπείργοντο ἀπὸ τῆς ἐν ταῖς γυμνοπαιδίαις θέας, ἀλλὰ καὶ κατὰ διαταγὴν τῶν ἀρχόντων ἐν καιρῷ χειμῶνος περιήρχοντο κύκλῳ τὴν ἀγορὰν γυμνοί, καὶ ἠναγκάζοντο ἄδειν εἰς ἑαυτοὺς ἐν ταύτῃ τῇ περιστάσει ὠδὴν, ἐπιτηδες πεποιημένην καὶ λέγουσαν, ὅτι ἔπασχον δίκαια ὡς ἀπειθοῦντες τοῖς νόμοις τῆς πατρίδος· ἔτι δὲ ἰστεροῦντα καὶ πύσης τιμῆς καὶ θεραπείας, ἦν ἐν τῷ αὐτῷ πολιτεύματι κατὰ καθῆκον καὶ πολιτικὴν ἀγωγὴν παρεῖχον οἱ νεώτεροι τοῖς πρεσβυτέ-

ροισ. Καί ἐν ἄλλαις δὲ ἑλληνικαῖς νομοθεσίαις φαίνεται ὅτι γενικῶς ὑφίστατο τοιαύτη ἐντιμος διάταξις, ἀναγκάζουσα διὰ τῶν ἐπαπειλουμένων τοῖς παραβάταις ποινῶν καὶ ζημιῶν τοὺς πολίτας πρὸς σύναψιν νομίμων γάμων καὶ πρὸς τὰς παιδοποιίας, καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις ἀναφέρονται ὑπάρχουσαι γραφαὶ ἀγαμίου, εἰ καὶ τινὲς μὲν ἀρνοῦνται ἀπολύτως τὴν ὑπαρξίν τοιούτων ὠρισμένων νόμων καὶ γραφῶν ἀγαμίου, τινὲς δέ, παραδεχόμενοι τὴν ὑπαρξίν τοιούτου ποινικοῦ νόμου, νομίζουσιν ὅτι περιέπεσεν εἰς ἀχρηστίαν καὶ ἐγένετο ἄκυρος, τινὲς δὲ θέλουσιν ἐπιστηρίζεσθαι ἐπὶ τῆς προσωπικῆς μόνον περὶ γάμου γνώμης τοῦ Σόλωνος, ὅς, συμβουλευόμενος ὑπὸ τινος τάξαι ἐπιτίμιον κατὰ τῶν ἀγάμων, εἶπε, « χαλεπόν, ὦ ἄνθρωπε, φορτίον ἢ γυνή ». Ἀλλὰ δι' αὐτοὺς τούτους τοὺς περιορισμοὺς ἀπέβαλλεν ὁ γάμος εὐκολώτατα καὶ συχνότατα τὸν γνησίως ἠθικὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ καὶ μετεποιεῖτο εἰς ὅλως νομικὴν ἀνάγκην καὶ μηδαμῶς λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ἠθικῆς κλίσεως καὶ τῆς ἀμοιβαίας εὐνοίας καὶ προσηνείας, ὧφειλεν ὁ ἀνὴρ συνοικεῖν νομίμῳ γυναικὶ ἐπὶ παιδοποιίᾳ γνησίων τέκνων καὶ πολιτῶν, « ἐπὶ γνησίων παίδων ἀρότῳ » (ἐνθα σημειωτέα ἐν παρόδῳ καὶ ἡ ἐξευτελιστικὴ παραβολὴ τοῦ ἠθικοῦ ὄντος πρὸς τὴν ἀρουμένην γῆν, ὡς καὶ ἄλλαι τραχεῖαι καὶ ἀγροῖκοι μεταφοραί, οἷον ταῦρος, βοῦς, ἀταύρωτος, συζευγύναι κ. τ. τ.) Τὸν αὐτὸν καθαρῶς νομικὸν χαρακτῆρα ἔφερον καὶ τὰ περὶ τὴν τιμωρίαν τῶν τοιούτων ἐν τῷ γάμῳ ἢ ἐκτὸς αὐτοῦ ἐγκλημάτων.

§ 3. Ἐκ τῶν προταχθέντων ὀλίγων τούτων εὐκόλως ἐξηγεῖται, πῶς ἐν Ἑλλάδι ὁ γάμος κατήντησεν ἐκλαμβάνεσθαι ὡς τι μόλις κάλλιον ἀναγκαίου κακοῦ, καὶ τοῦτο κατὰ τὴν κρίσιν τῶν μετρίων καὶ ἐπεικῶν ἐπιδοκιμαστῶν ἢ καὶ ἐγκωμιαστῶν τοῦ γάμου, ἀποκλειομένης τῆς γνώμης τῶν ἀπαισιοδόξων κατηγορῶν αὐτοῦ τῆς συγκεφαλαιουμένης ἐν τῇ τοῦ Φιλήμονος ταύτῃ, « ἀθάνατόν ἐστι κακὸν ἀναγκαῖον γυνή » (ἐννοεῖται ἡ γαμετή). Καὶ τὰς μὲν ὑπὲρ αὐτοῦ ἢ κατ' αὐτοῦ γνώμας τῶν αἰσιοδόξων θιασωτῶν τοῦ γάμου καὶ τῶν ἀπαισιοδόξων ἀντιπάλων αὐτοῦ δύναται τις συνιδεῖν ἐντελῶς ἐν τοῖς δυοῖν κεφαλαίοις τῆς ἐξ ἀρχαίων

συγγραφέων, ποιητῶν καὶ φιλοσόφων συλλογῆς τοῦ Στοβαίου, τῷ μὲν ἐπιγραφομένῳ, «ὅτι κάλλιστον ὁ γάμος», τῷ δὲ, «ὅτι οὐκ ἀγαθὸν ὁ γάμος». Θετικώτερον δὲ τὴν ἐπικράτησιν τοιαύτης γνώμης καὶ καταστάσεως πραγμάτων μαρτυρεῖ τὸ τοῦ Ἀντιπάτρου παρὰ τῷ αὐτῷ ἐρανιστῇ Στοβαίῳ· «νῦν δὲ ἐν ἐνίαις πόλεσιν ἅμα τῇ ἄλλῃ καθεστῶσῃ ἐκλύσει καὶ ἀναρχίᾳ καὶ τῇ ἐπὶ τὸ καταφερὲς ῥάθυμον ἐπικλίσει καὶ τὸ γαμεῖν τῶν χαλεπότητων εἶναι δοκεῖ, τὸν δ' ἠέθειον βίον ἐξουσίαν διδόντα πρὸς ἀκολασίαν καὶ ποικίλων ἡδονῶν ἀπόλαυσιν ἀγεννῶν καὶ μικροχαρῶν ἰσόθειον νομίζουσι, τὴν δ' ἐραστῆς γυναικὸς εἰσοδὸν οἰοεὶ τινος φρουρᾶς εἰς πόλιν εἰσαγωγὴν». Ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν καὶ κατηγόρων τοῦ γάμου τῶν μὴ μισούντων αὐτὸν διὰ συμπεσόντα ἀτυχήματα καὶ τυχαίας πικρίας, προερχομένας ἢ ἐκ διαφθορᾶς καὶ κακίας, ἢ ἐκ πενίας καὶ ἄλλων δυσκολιῶν, δυνατόν ἐννοῆσαι τὴν περὶ γάμου γνώμην τῶν πλείστων Ἑλλήνων, ἐὰν λάβῃ τις τὰς γενικωτέρας ἐκφράσεις τὰς ἄνευ τοιοῦτων προηγουμένων καὶ οἰοεὶ ἀπολύτως καταδικαζούσας τὸν γάμον. Καὶ ὁ μὲν Θαλῆς λέγεται ὅτι, ἀποτρεπόμενος τὸν γάμον, ἔλεγε τῇ μητρί, δεομένη αὐτοῦ γῆμαι γυναῖκα, «οὐπω καιρός», μετὰ δὲ τινα χρόνον ἐγκειμένης τῆς μητρός, εἶπεν, «οὐκέτι καιρός»· ὁ αὐτὸς ἐρωτηθεὶς, διὰ τί ἀκμάζων οὐκ ἐπαιδοποίησεν, ἀπεκρίνατο, «διότι τὸ ζῆν οὐκ ἐβουλόμην λύπαις ἀθαιρέτοις κατεγυῆσαι». Ὁ δὲ Σόλων, συμβουλευόμενος ὑπὸ τινος τάξαι ἐπιτίμιον κατὰ τῶν ἀποφευγόντων τὸν γάμον, ἀπήντησε τὸ ἄρτι προμνησθέν, «χαλεπόν, ὦ ἄνθρωπε, φορτίον ἢ γυνή», ὁ δὲ Σωκράτης ἐρωτηθεὶς, τίνας μεταμέλονται τῶν ἀνθρώπων, εἶπεν, «οἱ γήμαντες», ἴσως ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν βροντῶσαν καὶ ὕουσαν καὶ ἐρίγδουπον αὐτοῦ Σανθίππην. Ἐκ δὲ τῶν ἱαμβειογράφων καὶ κωμικῶν ποιητῶν, οὓς ἠδύνατο μὲν τις αἰτιᾶσθαι ἐπὶ ἀδίκῳ διαστρεβλώσει καὶ διακωμωδῆσει καὶ αὐτῶν τῶν ἱερωτάτων, ἀλλὰ βεβαίως οὐδαμῶς ἔμελλεν ἀποδέχασθαι τὴν γνώμην τῶν συγγραφέων αὐτῶν, ἐὰν ἐκ διαμέτρου ἀντέβαινον αὐτῇ, ὁ μὲν Ἰππώναξ λέγει ὅτι «δύο ἡμέραι γυναικὸς εἰσὶν ἡδίσται, ὅταν ἀγῆσαι τις κάκφερῃ τεθνηκυῖαν»· ὁ δὲ Μένανδρος, ἔτι σφοδρότερος πολέμιος,

εἰπὼν ὅτι « τὸ γυναῖκ' ἔχειν εἶναι τε παίδων πατέρα μερίμνας τῷ βίῳ πολλὰς φέρει », καί, « ὅστις πενόμενος βούλεται ζῆν ἠδέως, ἐτέρων γαμούντων αὐτὸς ἀπεχέσθω γάμου », καὶ « γαμεῖν κεκριτότα δεῖ σε γινώσκειν ὅτι ἀγαθὸν μέγα ἔξεις, ἂν λάβῃς μικρὸν κακόν », ἐκφράζει ἐπὶ τέλους γενικώτερον τὴν εὐχὴν συνάμα καὶ ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ τούτου ἀπὸ τῶν φίλων αὐτοῦ· « μηδέποτε γῆμη μηδὲ εἰς εὖνους ἐμοί »· ὁ δὲ Ἀντιφάνης ἀποφαίνεται, « ὡς ἔσει τὸ γαμεῖν ἔσχατον τοῦ δυστυχεῖν » ὁ δὲ Φιλῆμων λέγει ὅτι « ὁ μέλλων γαμεῖν εἰς μετάνοιαν ἔρχεται », ὁ δὲ Χαιρήμων ὅτι « γυναῖκα θάπτειν κρεῖττόν ἐστιν ἢ γαμεῖν », ὁ δὲ Φιλήτας ὅτι « βίον καλὸν ζῆς, ἂν γυναῖκα μὴ λάβῃς »· ὁ δὲ Ἐπίχαρμος ὅτι « οὐδὲν γαίᾳ κλεινᾷ γυναικὸς βαρύτερον· οἶδ' ὁ συντυχῶν, μακάριος ὅς ἀγνοεῖ »· ὁ δὲ φωνασκῶν μισογύνῃς Εὐριπίδῃς, ἐξαντλήσας πάσας τὰς συνήθειας καὶ τετριμμένας αἰτιάσεις, καταφεύγει ὅτε μὲν εἰς τὸ ἀσιατικώτερον καὶ μωαμεθανικώτερον ἔθος τῆς πολυγαμίας, ἵνα δυνηθῇ ἐκλέξασθαι μίαν ἐκ τῶν πολλῶν, τὴν ἀρίστην φανεῖσαν, ὅτε δὲ εἰς τὴν παντελεῆ καὶ μοναχικὴν ἀγαμίαν ἢ καὶ εἰς ἄλλο τι ὑπερφυῆς μέσον συντηρήσεως τοῦ ἀνθρωπειοῦ γένους· καὶ ὑπὸ μὲν τὴν πρώτην ἔποψιν λέγει· « νόμοι γυναικῶν οὐ καλῶς κείνται πέρι· χρῆν γὰρ τὸν εὐτυχοῦντα ὡς πλεῖστας ἔχειν γυναῖκας, εἴπερ δὴ τροφὴ δόμοις παρῆν, ὡς τὴν κακὴν μὲν ἐξέβαλλε δωμάτων, τὴν δ' οὔσαν ἐσθλὴν ἠδέως ἐσώζετο· νῦν δ' εἰς μίαν βλέπουσι κίνδυνον μέγαν ῥίπτοντες· οὐ γὰρ τῶν τρόπων πειρώμενοι ἄνυμφας εἰς οἴκους ἐρματίζονται βροτοί »· ὑπὸ δὲ τὴν δευτέραν ἔποψιν παρεισάγει τὸν δεινοπαθοῦντα Ἰππόλυτον ἐγκαλοῦντα τῷ Διὶ καὶ λέγοντα· « ὦ Ζεῦ, τί δὴ κίβδηλον ἀνθρώποις κακόν, γυναῖκας, εἰς φῶς ἡλίου κατώκισας; εἰ γὰρ βρότειον ἤθελες σπεῖραι γένος, οὐκ ἐκ γυναικῶν χρῆν παρασχέσθαι τόδε, ἀλλ' ἐντιθέοντας σοῖσιν ἐν ναοῖς βροτούς ἢ χαλκὸν ἢ σίδηρον ἢ χρυσοῦ βάρος, παίδων πρίσθαι σπέρμα τοῦ τιμήματος ». Ὁ Ἡσίοδος ἤδη καταλέγει καὶ ἀντισταθμίζει τὰ ἀντισηκοῦντα ἀλληλα ἀγαθὰ καὶ κακὰ τοῦ γάμου, λέγων περὶ γυναικῶν καὶ γάμου τάδε· « ὡς δ' αὐτῶς ἄνδρεςσι κακὸν θνητοῖσι γυναῖκας Ζεὺς ὑψιβρεμέτης θῆκε ξυνήσας ἔργων

λευγαλέων· ἕτερον δὲ πόρην κακὸν ἀντ' ἀγαθοῦ· ὅς κε γάμον
φεύγων καὶ μέριμνα ἔργα γυναικῶν μὴ γῆμαι ἐθέλη, ὅλον δ' εἰς
γῆρας ἵκοιτο χήτει γηροκόμοιο, ὃ δ' οὐ βίотου ἐπιδευῆς ζῶει,
ἀποφθιμένου δὲ ζῶην δατέονται χηρωσταί· ὧ δ' αὖτε γάμου μετὰ
μοῖρα γένηται, κεδνήν δ' ἔσχεν ἄκοιτιν ἀρηρῦαν πραπίδεςσι, τῷ
δὲ τ' ἀπ' αἰῶνος κακὸν ἐσθλῷ ἀντιφερίζει» (Θεογ. 600 κ.έ.). Διὰ
ταῦτα πάντα ὁ γάμος κατήντησεν ὑπολαμβάνεσθαι κατὰ πάντα
ὡς ὑποχρεωτικὴ καὶ κατὰ νόμον διατεταγμένη συναλλαγή, ἧς ὁ
ἠθικὸς χαρακτήρ προέκυπτεν οὐχὶ τοσοῦτον ἐκ τῆς ἀμοιβαίας
γνώσεως καὶ κλίσεως τῶν συνεργουμένων εἰς γάμου κοινωνίαν,
ὅσον ἐκ τῆς πρὸς συντήρησιν τῶν βάσεων τῆς πολιτικῆς κοινω-
νίας σημασίας, ἣν ὁ νόμος ἀπένειμε ταύτῃ τῇ ἐνώσει τῶν δύο
φύλων. Διότι ὁ γάμος παρ' Ἑλλησι συνήπτετο γενικῶς ἐπὶ
σκοπῷ παιδοποιίας, καὶ τοῦτο ῥητῶς περιεῖχε καὶ ὁ τύπος τῆς
κατεγγυήσεως τῶν δύο προσώπων «ἐπὶ παῖδων γνησίων ἀρότῳ»·
ὡς ἐν παρόδῳ δὲ καὶ ἐπὶ σκοπῷ οικονομίας καὶ φυλακῆς τῶν ἐν-
δον τῆς οἰκίας. Καὶ ἡ μὲν παιδοποιία ἦν καθῆκον πρὸς τε τοὺς
θεοὺς καὶ πρὸς τὴν πόλιν καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν ἐκάστου γενεάν κατὰ
τάς παρ' Ἑλλησι γενικῶς ἐπικρατούσας δοξασίας· μόνος δ' ὁ
'Αριστοτέλης παρεδέχετο καὶ τὴν ἠθικὴν κλίσιν, ἀλλὰ καὶ ταύτην
μᾶλλον ὡς φυσικὴν ἀνάγκην τῶν παρὰ τῷ ἐτέρῳ ἐλλείψων
καὶ διανομὴν τῆς οικονομικῆς ἐργασίας· «ἀνδρὶ δὲ καὶ γυναικὶ
δοκεῖ φιλία κατὰ φύσιν ὑπάρχειν· οἱ δ' ἄνθρωποι οὐ μόνον τῆς
τεκνοποιίας χάριν συνοικοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τὸν βίον· εὐθὺς
γὰρ διήρηται τὰ ἔργα» ('Ηθ. Νικ. Η', 12). Καὶ παρὰ Δημο-
σθένει (κατὰ Νεαίρας § 122) ὁ αὐτὸς σκοπὸς τοῦ γάμου ἐκφρά-
ζεται· «τάς δὲ γυναῖκας ἔχομεν ἕνεκα τοῦ παιδοποιεῖσθαι γνησίως
καὶ τῶν ἐνδον φύλακα πιστὴν ἔχειν». Ὑψηλότερός τις σκοπὸς
τοῦ γάμου, προσεγγίζων πρὸς τὸν παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις καὶ
χριστωνύμοις ἔθνεσι κατὰ τὸν ἕρισμὸν τῶν Πανδεκτῶν, «γάμος
ἐστὶ σύζευξις ἀνδρὸς καὶ γυναικός, συγκληρία πάσης τῆς ζωῆς,
κοινωνία τοῦ θείου καὶ ἀνθρωπίνου δικαίου» καὶ τὸν τῶν Εἰση-
γήσεων ἐρμηνευόμενον ὑπὸ τοῦ κανονικοῦ δικαίου «γάμος ἢ
συνοικέσιόν ἐστι σύνδεσμος ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ἐμπεριέχων

ἀδιαίρετον συνήθειαν βίου » ἀδιαίρετος δὲ συνήθειά ἐστι τὸ παρέχειν ἑαυτὴν τῷ ἀνδρὶ ἐν πᾶσι τοιαύτην, ὅποια ἐστὶν αὐτῇ ἑαυτῇ καὶ ἀντιστρόφως», *) — τοιοῦτος ὀψηλότερος καὶ εὐγενέστερος σκοπὸς ἔλειπεν ὄλως πᾶρά τοις Ἕλλησι τοῦλάχιστον μέχρι πολλῶ μεταγενεστέρων χρόνων.

§. 4. Θεωρητικῶς μὲν ἰσῶς ἀρκετὰ κατώρθωσεν ἡ ἀρχαιότης περὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ γάμου, ἀλλὰ μόνον ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ἡ ὀρθὴ διάγνωσις μετεποιήθη κατὰ τὴν αὐστηρότητα τῆς πρακτικῆς συνεπειᾶς· οὐχὶ μόνον διότι ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ὡς καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις, τὸ πάθος ἀντεστρατεύετο τῇ νομοθεσίᾳ, ἢ διότι ἡ αὐστηρότης τοῦ νόμου ἀπημβλύνετο ὑπὸ τῆς ὑπερτερήσεως τοῦ πάθους, ἀλλὰ διότι ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἡ πρὸς τὰς ἰδιοκτῆτους δούλας ἢ παιδίσκας σχέσεις, αἱ ἦσαν ἀπροστάτευτοι καὶ ἄμοιροι παντὸς δικαίου κατὰ τῆς ὀρέξεως τοῦ δεσπότη καὶ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν παρεῖχον ἑαυτὰς τῇ ὀρέξει τοῦ δεσπότη ὡς ἄψυχον πρᾶγμα καὶ ἰδιοκτησίᾳ, κατ' ἀνάγκην παρημπόδιζε τὸν ἀδιάσπαρστον καὶ ἀποκλειστικὸν γάμον. (Καὶ τῷ ὄντι τοῦτο διατελεῖ τὸ δεινὸν ἐπακολούθημα τῶν δουλοτρόφων πολιτειῶν, ὅτι διὰ παντὸς κινδυνεύει καὶ καταστρέφεται ἡ ἱερότης τοῦ γάμου, εἰ καὶ ἐν τισὶν αὐτῶν ἀναγνωρίζεται νῦν ὡς μυστήριον· ἢ μία κακοήθεια παράγει τὴν ἑτέραν). — Περὶ εὐγενοῦς καὶ ἀθώου νεανικοῦ ἔρωτος ὡς ἀφετηρίας καὶ ἐλατηρίου πρὸς τὸν γάμον οὐδεμίαν σπουδαίαν μνειάν ποιῶνται οἱ φιλόσοφοι. Ὁ Πλάτων ἐκλαμβάνει ἐν τῷ συμποσίῳ αὐτοῦ τὸν ἔρωτα ἰδανικῶς, ὡς σπουδὴν πρὸς γέννησιν ἢ παραγωγὴν τοῦ καλοῦ ἐν καλῷ σώματι ἢ ἐν καλῇ ψυχῇ, καὶ νομίζει ὅτι αὕτη ἡ γέννησις ὑπάρχει τὸ ἐν τῷ θνητῷ βίῳ ἀθάνατον, καὶ θέλει ἀνευρίσκειν τὸ καλὸν μόνον ἐν τῷ ἀγαθῷ, καὶ οὕτω παραδέχεται τὸ ὕψος τοῦ

*) (Digest. XXIII, 2, 1: «Nuptiae sunt conjunctio maris et feminae, consortium omnis vitae, divini et humani juris communicatio» καὶ Instit. A', 9, 2: «Nuptiae sive matrimonium est viri et mulieris conjunctio individuanam vitae consuetudinem continens; individua vero consuetudo est, talem se in omnibus exhibere viro, qualis ipsa sibi et e converso».)

πνευματικοῦ καὶ ἠθικοῦ ἐν τῇ φυσικῇ ὀρμῇ. Καὶ ὑφίσταται μὲν τοῦτο τὸ μέρος, ἀλλ' οἶονεὶ ἐξηρημένον ἐκ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους. Διότι ὁ Πλάτων οὔτε ἀποδέχεται ταύτην τὴν ιδέαν ἐν τῷ γάμῳ, οὔτε δύναται ἀποτρέπειν ἀπὸ τῶν παρὰ φύσιν παιδικῶν, ὧν ὁμοίως ὁ ἐξιδανισμὸς ὑπάρχει καὶ ἀδύνατον καὶ ἀνήθικον πρᾶγμα. Τὸ κατὰ Πλάτωνα γαμικὸν δίκαιον διατελεῖ παραγνώρισις καὶ κατάχρησις τῆς γυναικός· διότι μόνον ἐὰν τὸ ἐν τῷ ἔρωτι ιδανικόν, ὅπερ παρὰ τῷ φιλοσόφῳ μόνον ὡς ἀκαριαία μαρμαρυγὴ ἀποστίλβει, συνδέηται μετὰ τοῦ γάμου καὶ γίνηται ἀποκλειστικὴ καὶ διαρκὴς κατὰστασις, μόνον τότε γεννᾶται ἡ ἠθικὴ ιδέα τοῦ γάμου.— Ταύτην τὴν διαλαθοῦσαν τὸν ιδεώδη Πλάτωνα ἠθικὴν ἀλήθειαν διείδε διὰ τοῦ εισδύοντος εἰς τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων βλεψίματος αὐτοῦ ὁ Ἄριστοτέλης, ἦτοι τὴν ἐσωτερικὴν συμφωνίαν καὶ ἀρμονίαν τῆς ἐν τῇ ἀνδρική καὶ τῇ γυναικείᾳ φύσει διαφορᾶς καὶ ἀντιθέσεως πρὸς κοινὸν καὶ ἀρχοῦντα ἀλλήλοις βίον. «Ὅστω προωκονόμεται», λέγει, «ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἑκατέρου ἢ φύσις, τοῦ τε ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικός, πρὸς τὴν κοινωνίαν· διείληπται γὰρ τῷ μὴ ἐπὶ ταύτᾳ πάντα χρήσιμον ἔχειν τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἓνια μὲν ἐπὶ τάναντία, εἰς ταῦτ' οὐ συντείνοντα· τὸ μὲν γὰρ ἰσχυρότερον, τὸ δ' ἀσθενέστερον ἐποίησεν, ἵνα τὸ μὲν φυλακτικώτερον ἢ διὰ τὸν φόβον, τὸ δ' ἀμυντικώτερον διὰ τὴν ἀνδρείαν, καὶ τὸ μὲν ποριζῆ τὰ ἔξωθεν, τὸ δὲ σώζῃ τὸ ἔνδον, καὶ πρὸς τὴν ἐργασίαν τὸ μὲν δυνάμενον ἐδραῖον εἶναι, πρὸς δὲ τὰς ἔξωθεν θυραυλίας ἀσθενές, τὸ δὲ πρὸς μὲν τὰς ἡσυχίας χειρὸν, πρὸς δὲ τὰς κινήσεις ὑγιεινόν· καὶ περὶ τέκνων τὴν μὲν γένεσιν ἴδιον, τὴν δὲ ὠφέλειαν κοινήν· τῶν μὲν γὰρ τὸ θρέψαι, τῶν δὲ τὸ παιδεῦσαι ἐστίν». Ὅστω λοιπὸν οἱ εἰς γάμον συναρχόμενοι γίνονται αὐτάρκεις καὶ ἑκάτερον μέρος συμβάλλεται τὸ ἴδιον πρὸς τὸ κοινὸν καὶ ἡ κοινωνία αὐτῶν γίνεται οὐχὶ ἀπλῶς τοῦ ζῆν ἕνεκα, ἀλλὰ τοῦ δι' ἀλλήλων αὐτάρκως ζῆν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ τρυφερότης τοῦ αἰσθημένου καταφαίνεται, καθ' ὅσον ὁ φιλόσοφος ὑπολαμβάνει τὴν γυναῖκα ὡς ἐπίκουρον εἰς τὸν οἶκον παραληφθεῖσαν, ἀφ' ἧς πρέπει ἀπομακρύνειν πᾶν ἄδικον καὶ πρὸ πάντων τὸ ἐκ τῶν παραλλήλων ἐγγάμων κοινωνιῶν ἄδίκημα. Ὅστω οὕτως ὁ

Ἄριστοτέλης παρεδέξατο τὴν ἐν ἀντιθέσει συμπληρουμένην ἐπὶ τὸ αὐταρκες ἔνωσιν καὶ κοινωνίαν ὡς θεῖον προορισμὸν καὶ τὴν ἐν τούτῳ κειμένην ὑπὲρ σύμπαντος τοῦ βίου κλήσιν ὡς τὸν διαρκῆ καὶ ἀποκλειστικὸν δεσμὸν τοῦ γάμου.

§. 5. Ἄλλ' ἐν τῷ συνήθει καὶ πρακτικῷ βίῳ ὡς οὐδεὶς ὑψηλότερος καὶ εὐγενέστερος ἠθικὸς σκοπὸς εὐρίσκετο ἐν τῇ συναφείᾳ τοῦ γάμου, οὕτως οὐδ' ἐν σφοδρᾷ κλίσει ἀνδρὸς πρὸς νεάνίδα ὀφείλομεν ἀναζητεῖν τὴν πρὸς τὸν γάμον ἀφορμὴν. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο πάλιν σημαίνει ὅτι, ἐπειδὴ οὐδὲν παράδειγμα ἐξ Ἀθηνῶν ἀναφέρεται, οὐδέποτε ἀνὴρ τις ἠράσθη ἐλευθέρας γυναικὸς καὶ ἐκ σφοδροῦ ἔρωτος ἔγημεν αὐτήν. Γνωστὸν τὸ τοῦ Καλλίου, ἐνὸς τῶν εὐπορωτάτων Ἀθηναίων, ὃς ἐρασθεὶς τῆς Ἑλπινίκης τῆς ἀδελφῆς τοῦ Κίμωνος, προσῆλθε πρὸς τὸ δημόσιον, ἕτοιμος ἐκτίσαι τὴν ἐπιβληθεῖσαν τῷ πατρὶ αὐτῆς ζημίαν, καὶ ὅτι ὑπὸ τοιαύτης εὐγενοῦς προθυμίας συνεκινήθη καὶ αὐτὴ ἡ Ἑλπινίκη καὶ συγκαταθέσει τοῦ Κίμωνος συνώκησεν αὐτῷ. Καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα παραδείγματα ἠδύνατό τις ἀναφέρειν, ἐὰν ἦσαν ἀναγκαῖα πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως τοιαύτης σχέσεως, ἀποτελούσης πάντως ἐξαίρεσιν καὶ οὐχὶ τὸ γενικὸν ἔθος. Ἐπειτα ἐνθυμητέον ὅτι πολλάκις παρὰ τοῖς κωμικοῖς ὁ κυριώτατος μοχλὸς τῆς πλοκῆς τοῦ δράματος ἦν ὁ σφοδρότατος νεανίσκων πρὸς νεάνιδας ἔρωτος καὶ ὅτι βεβαίως οἱ ποιηταὶ οὐδαμῶς ἠδύναντο πλάσαι σχέσιν μὴ ὑπάρχουσαν παντάπασιν ἐν τῇ πραγματικότητι. Ἐὰν δὲ ἀναμνησθῶμεν καὶ τῆς παρὰ Σοφοκλεῖ Ἀντιγόνης καὶ τοῦ Αἰμῶνος, βεβαίως πειθόμεθα, ὅτι ὁ « ἄνικατος μάχαν Ἔρως » οὐδαμῶς ἔθιγε τὰ βέλη, οὐδ' ἐνέτεινε τὰ τόξα αὐτοῦ μόνον πρὸς τὰς ἑταίρας. Ἄλλ' ὅμως οὐδέποτε ὀφείλομεν ἀμνημονεῖν, ὅτι μᾶλλον ἢ ἠδονὴ ἦν τὸ ἔδαφος, ὅθεν ἀναφύεται τοιοῦτος ἔρωτος καὶ ὅτι οὐδένα διάφορον τούτου ἔρωτα μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἀπεδέχοντο. Ἄριστα καταδεικνύει τὸν τοιοῦτον ὑλικὸν ἔρωτα ὁ ἐπίλογος τοῦ Ξενοφωντείου συμποσίου, ἐν ᾧ ἐπὶ τέλους οἱ συμπόται, ἰδόντες τὸν παῖδα καὶ τὴν παῖδα περιβεβληκότας τε ἀλλήλους καὶ ὡς εἰς εὐνήν ἀπιόντας, οἱ μὲν ἄγαμοι γαμεῖν ἐπώμνυσαν, οἱ δὲ γεγαμηκότες, ἀναβάντες εἰς τοὺς ἴπ-

πους, ἀπήλαυνον πρὸς τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, ὅπως τούτων τύχοιεν.

§ 6. Ἀλλὰ καὶ ἀδύνατος σχεδὸν ὑπῆρχεν ἄλλοια τις σχέσις περὶ τοῦτο τὸ πρᾶγμα, καθ' ὅσον ἐξηρτᾶτο τοῦλάχιστον ἀπὸ τῶν νεανίδων· διότι αὗται διὰ τὴν διηγετικὴν οἰκουρίαν καὶ ἐνθαλάμεισιν αὐτῶν ἠμοίρουν παντὸς προσωπικοῦ διαφέροντος καὶ ἐλατηρίου καὶ εὐρίσκοντο ἐν παντελεῖ ἀγνοίᾳ τοῦ προσώπου, μεθ' οὗ ἔμελλον συζευγνύεσθαι. Τοῦτο συνιδὼν ὁ Πλάτων ἐξέφραζεν εὐχὴν ἢ θεωρητικὴν γνώμην πρὸς βελτίωσιν τοῦ ἀτοπήματος, ἐνθα λέγει· «πρὸς δὴ τῶν γάμων κοινωνίαν ἀναγκαίως ἔχει τὴν ἀγνοίαν ἐξαιρεῖν, παρ' ὧν τέ τις ἄγεται καὶ ἃ καὶ οἷς ἐκδίδωσι περὶ παντὸς ποιούμενον τὸ μὴ σφάλλεσθαι ἐν ταῖς τοιούτοις κατὰ τὸ δυνατόν· τῆς οὖν τοιαύτης σπουδῆς ἕνεκα χρὴ καὶ τὰς παιδῶν ποιεῖσθαι χορεύοντάς τε καὶ χορευούσας κόρους καὶ κόρας καὶ ἅμα δὴ θεωροῦντας καὶ θεωρουμένους μετὰ λόγου τε καὶ ἡλικίας τινὲς ἐχούσης εἰκυίας προφάσεις». Ἀλλὰ πάντως ἐν ταῖς διαφόροις δημοσίαις ἑορταῖς καὶ πομπαῖς ἐγένετο δυνατὴ ἢ μεταξὺ τῶν δύο φύλων συνάφεια καὶ σχέσις, ἵνα παραλίπωμεν τὰς παννυχίδας, ἧτοι τὰς νυκτερινὰς ἑορτάς, ἐν αἷς διηγγρύπνουν χορεύοντες καὶ ὀργιάζοντες καὶ διῆγον μετὰ πίσης τῆς ἀκολασίας τῆς προκαλουμένης ὑπὸ τε τοῦ ὀρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς συνάρσεως τοῦ σκότους· διὰ τούτων ἢ κωμωδία αἰτιολογεῖ τὰς φθοράς τῶν ἀστικῶν ἢ κοινῶν κορῶν, οἷας ἀπαντῶμεν καὶ παρὰ πολλοῖς ἄλλοις κωμικοῖς καὶ μάλιστα παρὰ Μενάνδρῳ, παρ' ᾧ τὰ ἐν ταῖς παννυχίσι μειράκια παρίσταντο λίαν ἀκόλαστα, ὥστε καὶ παροιμιωδῶς ἐλέγετο «ὕπερ τὰ μειράκια Μενάνδρου ἐν ταῖς παννυχίσι ἀκόλαστα». Ἀλλὰ καὶ ὅτε εὐκαιρία πανδήμου ἑορτῆς εἶχε διαβρῆξασα ὑπὲρ τινος κόρης ταῦτα τὰ κλειθρα καὶ τὰς πύλας τοῦ παρθενῶνος καὶ τῶν θαλάμων καὶ ἐπ' ὀλίγον ἐπέτρεπεν αὐτῇ ἀνευρίσκειν διὰ πλαγίου καὶ λαθραίου βλέμματος τὸν παρόντα ἔραστήν καὶ μέλλοντα σύζυγον αὐτῆς, καὶ τότε ὁμως οὐδένα ἐποιοῦντο λόγον τῆς συγκαταθέσεως αὐτῆς ἢ τῆς ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἀντιστάσεως αὐτῆς, ἀλλ' ἢ κόρη ᾧφειλε λαμβάνειν τὸν σύζυγον, πρὸς ὃν οἱ γονεῖς αὐτῆς εἶχον συνομο-

λογήσαντες τὸ ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος αὐτῆς γαμικὸν συμβόλαιον. Τὴν τοιαύτην κατῆστασιν τῶν Ἑλληνίδων νεανίδων καὶ πρὸ τοῦ γάμου καὶ κατὰ τὸν γάμον περιγράφει ὁ Σοφοκλῆς, ἔνθα παρεισάγεται κόρη τις λαλοῦσα ὡδε· «ἀλλὰ πολλῆς ἐβλεψα ταύτην τὴν γυναικείαν φύσιν ὡς οὐδὲν ἔσμεν αἱ νέαι μὲν ἐν πατρὸς ἡδίστον, οἶμαι, ζῶμεν ἀνθρώπων βίον· τερπνῶς γὰρ αἰεὶ πάντας ἄγνοια τρέφει· ὅταν δ' ἐς ἡβὴν ἐξικώμεθ' ἔμφρονες, ὠθούμεθ' ἔξω καὶ διεμπύλωμεθα θεῶν πατρῶων τῶν τε φυσάντων ἄπο, αἱ μὲν ξένους πρὸς ἀνδρας, αἱ δὲ βαρβάρους, αἱ δ' εἰς ἀληθῆ δώμαθ' αἱ δ' ἐπίρροθα καὶ ταῦτ', ἐπειδὴν εὐφρόνη ζεύξη μία, χρῶν ἐπαινεῖν καὶ δοκεῖν καλῶς ἔχειν», τὰ αὐτὰ δεικνύει καὶ ὁ γενικώτερος οὗτος ἀπορισμὸς· «ἔστω σοι πόσις οὗτος, ὃν ἂν κρίνωσι τοκῆες». Τὸ ἔθος μάλιστα ἦν τόσον ἰσχυρόν, ὥστε παρά τινι τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων, παρά τῷ Χαρίτωνι τῷ ἐξ Ἀφροδισιάδος, καὶ ἀντηγεῖ μάλιστα ὁ ὑμέναιος ἐν τῇ ὁδῷ ἡδῆ, πρὶν ἢ ἔτι ἡ νύμφη μάθῃ, τίς ἔσται ὁ σύζυγος αὐτῆς. Καὶ πρὸς τοὺς γαμβροὺς δὲ ἐνίοτε ἐπίσης ὀλίγαι φιλοφροσύναι καὶ διατυπώσεις γίνονται, ὡς παρά Τερεντίῳ παρεισάγεται ὁ πατὴρ αἰφνης παρ' αὐτὴν τὴν ἀγορὰν λέγων τῷ υἱῷ τὴν ἐπιταγὴν τοῦ νυμφευθῆναι αὐθημερόν· «παρελθὼν πρὸς ἐμὲ πρὸ μικροῦ παρά τὴν ἀγορὰν, εἶπε· σήμερον ὀφείλεις νυμφευθῆναι. Πάμφιλε, ἐτοιμάσθητι, ἀπελθε οἶκαδε» *) ('Ανδρ. I, 5 19). Ἐννοεῖται δὲ ὅτι πολλῆς ὁ ἕτερος τῶν συζύγων ἐγένετο θῦμα τῆς ἰδιοτελοῦς ἀπάτης τῶν γονέων· ἀλλὰ καὶ ὑπὸ εὐνοϊκωτέρας περιστάσεως ἦν ἐπόμενον ὅτι κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ γάμου, κατ' αὐτὴν δὴ τὴν μελιτόεσσαν σελήνην, ἔλειπε παντελῶς ἀπὸ τῶν μέχρι τοῦδε ὅλως ξένων ἀλλήλοις συζύγων ἡ οἰκειότης, καὶ μόλις καὶ κατὰ μικρὸν διὰ τῆς συνηθείας καὶ συμβιώσεως ἐξέλειπεν ἰδίως ἀπὸ τῆς γυναικὸς ἡ δειλία καὶ συστολή καὶ ἀντικαθιστάτο διὰ συμπεριφορᾶς οἰκειότερας, ἡ γυνὴ ἐγένετο χειροῆθης καὶ ἐτίθασεῦτο. Ἐν τοιαύταις πρὸ πάντων περιπτώσεσιν ὁ μὴ προηγηθεὶς τοῦ

*) «Praetoriens modo mi apud forum: uxor tibi ducenda est, Pamphile hodie, inquit; para, abi domum». κτλ.

γάμου πρὸς τὸν μέλλοντα καὶ ἀγνωστὸν σύζυγον ἔρωσ ἐγεννᾶτο μετὰ τοῦ γάμου καὶ ἐν τῷ γάμῳ, οἷον διαγράφει ὁ Πλούταρχος (περὶ ἠθικῆς ἀρ. 8)· « γυναῖκα γήμας κατὰ νόμους ἀνὴρ ἐπιεικῆς διανοεῖται περιέπειν καὶ συνεῖναι δικαίως καὶ σωφρόνως, χρόνῳ δὲ τῆς συνηθείας ἐντεκούσης πάθος αἰσθάνεται τῷ λογισμῷ τὸ φιλεῖν καὶ τὸ ἀγαπᾶν ἐπιτεινόμενον ».

§ 7. Τὸ γαμικὸν συμβόλαιον συνωμολογεῖτο ἢ ἀπ' εὐθείας μεταξὺ τῶν πατέρων, ὅτε σχεδὸν ἀνεξαιρέτως τὸ συμφέρον ἐπισχόλει τὴν πατρικὴν αὐτῶν φροντίδα, ἢ διὰ ξένης μεσιτείας πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο ὑπῆρχον, ὡς καὶ σήμερον, ἐν Ἑλλάδι, πρόθυμοι καὶ φιλάρεσκοι γυναῖκες, ἔχουσαι τακτικὸν ἔργον τὸ συνάπτειν ἢ συνάγειν γάμους, καλούμεναι προμνήστριαι ἢ προμνηστρίδες, Σικελιστὶ προμυθίτριαι, περὶ ὧν ἡ Ἀσπασία ἔλεγεν ὅτι « αἱ ἀγαθαὶ προμνηστρίδες, μετὰ μὲν ἀληθείας τῶν ἀγαθῶν διαγγέλλουσαι, δειναὶ εἰσι συνάγειν ἀνθρώπους εἰς κηδεῖαν, ψευδόμεναι δ' οὐκ ὠφελοῦσιν ἐπαινοῦσαι· οἱ γὰρ ἐξαπατηθέντες ἅμα μισοῦσιν ἀλλήλους τε καὶ τὴν προμνησαμένην », ὡς τῷ ὄντι καὶ ὁ Ἀριστοφάνειος Στρεψιάδης σχετλιάζων ταύτην καταρᾶται· « φεῦ! εἴθ' ὠφελ' ἢ προμνήστρι' ἀπολέσθαι κακῶς, ἥτις με γῆμ' ἐπῆρε τὴν σὴν μητέρα », ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν ἄσωτον υἱὸν αὐτοῦ Φειδιππίδην (Νεφ. 41). Ἐνίοτε δὲ καὶ πισταὶ δοῦλαι ὑπηρετοῦν περὶ τὰ τοιαῦτα· συμφωνότερον δὲ πρὸς μεταγενεστέραν συνήθειαν λέγεται, ὅτι ὁ μνηστὴρ μετὰ τῶν φίλων ἠδύλιζον αὐτόχρομα ἐπὶ τούτῳ τὰς θεραπεαινίδας, ὡς ὁ παρὰ Χαρίτωνι (Α', 2) μνηστὴρ λέγει « ἡμεῖς δὲ εἰάθημεν ἀυλείοις θύραις προσαγρυνοῦντες καὶ κολακεύοντες τίτθας καὶ θεραπεαινίδας καὶ δῶρα πέμποντες τροφοῖς ». Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον ἐπιτήδευμα φαίνεται, ὅτι οὐδεμιᾶς ἐντελῶς ὑπολήψεως ἀπῆλauen, ὡς δυνάμενον ἐνίοτε ὑποκρύπτειν αὐτόχρομα προαγωγείαν· διὸ καὶ ὁ Πλάτων (Θεαιτ. σ. 150), λέγων περὶ τῶν μαιῶν, ὅτι καὶ προμνήστριαί εἰσι δεινόταται ὡς πάνσοφοι οὔσαι περὶ τοῦ γυνᾶναι, ποιάν γρῆ ποιῶ ἀνδρὸς ξυνοῦσαν ὡς ἀρίστους παῖδας τίκτειν, ἐπιφέρει κατωτέρω, ὅτι « διὰ τὴν ἀδικόν τε καὶ ἄτεχνον ξυναγωγὴν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, ἢ δὴ προαγωγεία ὄνομα, φεύγουσι καὶ τὴν προμνηστικὴν ἅτε σεμναί ».

οὔσαι αἱ ματαίαι, φοβούμεναι, μὴ εἰς ἐκείνην τὴν αἰτίαν διὰ ταύτην ἐμπέσωσι». Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει μνηστείας καὶ ὁ ἀνὴρ ἡδύνατο καλεῖσθαι πρὸ τοῦ γάμου ὡς πρὸς τὴν γυναῖκα μνηστήρ καὶ μνώμενος καὶ ἡ γυνὴ ἢ νύμφη ὡς πρὸς τὸν ἄνδρα μνηστή· ἤδη παρ' Ὀμήρῳ ἀναφέρεται ἡ μνηστή ἄλοχος. Ἐπαξ γενόμενον τὸ γαμικὸν συμβόλαιον ἀπετέλει τὴν κυριωτέραν τῶν διατυπώσεων, τὴν ἐγγύην ἢ ἐγγύησιν, ἣν ὁ Ἕλληνας, ἰδίως ὁ Ἀθηναῖος, ἐνομίζεν ἀπαραίτητον προηγούμενον καὶ γνήσιον γνώρισμα τοῦ νομίμου γάμου· ὁ τοιοῦτος γάμος ἐκαλεῖτο ὑπέγγυος γάμος, οἱ δὲ ἀνέγγυοι γάμοι ἐνομίζοντο βαρβαρικὴ συνήθεια, καὶ οἱ ἐκ τοιοῦτου γάμοι παῖδες οὐδὲν ἄλλο ἡδύνατο εἶναι ἢ νόθοι, ὡς διέταττε ρητῶς ὁ ἐν Ἀθήναις νόμος, ἔχων οὕτως· « ἦν ἂν ἐγγυήσῃ ἐπὶ δίκαιοις δάμαρτα εἶναι ἢ πατὴρ ἢ ἀδελφὸς ὁμοπάτωρ ἢ πάππος ὁ πρὸς πατρός, ἐκ ταύτης εἶναι παῖδας γνησίους » (Δημ. κατὰ Στεφ. Β'. 18)· καὶ ὁ Πλάτων δὲ τοιαύτην ἐγγύην ἤθελε (Νομ. Γ', 144 Δ) « ἐγγύην δ' εἶναι κυρίαν πατρός μὲν πρῶτον, δευτέραν πάππου, καὶ τρίτην δὲ ἀδελφῶν ὁμοπατριῶν », μετὰ ταύτας ἐπάγων « τὴν τῆς μητρός. » Μόνη λοιπὸν ἡ τοιαύτη ἐγγυητὴ γυνὴ ἡδύνατο κρίνεσθαι κατὰ τὸν νόμον γνησία γυνὴ γνησίων τέκνων μήτηρ, ἢ ἄλλως ὤφειλεν εἶναι ἐν Ἀθήναις καὶ ἀστὴ, καὶ πολλαχοῦ ἀντιτίθεται τῇ τε ἐταίρᾳ καὶ τῇ παλλακῇ καὶ ξένη, ἐν ἣ περιπτώσει ἐτεκνοποιεῖ τις ἐξ αὐτῶν, ἐφ' ὅσον μὴ ὑπῆρχέ τις θυγάτηρ ἐπίκληρος καὶ ἐπίδικος ἢ ἐπιδικασθεῖσα, ὑπὲρ ἧς δηλαδὴ πολλοὶ ἀγχιστεῖς ἠμφισβήτουν, ὡς μᾶλλον εἰς αὐτοὺς καθηκούσης τῆς ἀγχιστείας. Φαίνεται δέ, ὅτι ἡ ἐπίσημος αὕτη πράξις ἦν ἐπικύρωσις τῆς κατ' ἰδίαν καὶ κατ' οἶκον προηγηθείσης ἐγγυήσεως τῆς νέας κόρης. Ἀναφέρουσι δὲ τινες, ἀμφίβολον κατὰ πόσον ἐχόμενοι τῆς ἀληθείας, ὡς ἔθος ἑλληνικόν, ὅτι αὕτη ἡ ἐγγύη ἐπανηγυρίζετο διὰ δείπνου, ὅτι ἐγίνοντο καὶ προπόσεις ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος γαμβροῦ, λαβόντες τὸ ἐνδόσιμον ἐκ τῶν τοῦ Πινδάρου (Ὀλυμ. ζ', 1)· « φιάλαν ὡς εἰ τις ἀφνειὰς ἀπὸ χειρὸς ἐλών ἔνδον ἀμπέλου καὶ γλάζοισαν δρόσῳ, δωρήσεται νεανία γαμβρῷ προπύων οἰκοθεν οἴκαδε, πάγχρυσον κορυφάν κτεάνων, συμποσίου τε χάριν καδός τε τιμάσαις ἐόν, ἐν δὲ φίλων παρεόντων θῆκέ μιν ζάλωτὸν ὁμόφρο-

νος εὐνάς». *) Δύο παραδείγματα τοιοῦτων συμποσίων καὶ προπόσεων, ἀναφερόμενα παρ' Ἀθηναίων, ἐνθα εἰσήρχετο οὐχὶ ὁ πατήρ, ἀλλ' ἡ παῖς, καὶ οὐχὶ ὡς πρόποσιν, ἀλλ' εἰς σημεῖον ἐκλογῆς, καὶ ὤφειλεν ἐκλέξαι ἐκ τῶν πολλῶν μνηστήρων ἓνα, τὸν μᾶλλον ἀρέσκοντα αὐτῇ, προσφέρουσα αὐτῷ φιάλην κεκρασμένην πλήρη οἴνου, παριστώσιν ἔθος οὐχὶ Ἑλληνικόν, ἀλλὰ βαρβαρικόν, διότι ὁ λόγος ἐκεῖ περὶ τοῦ Πέρσου Ζαριάδρου καὶ τῆς Σαρμάτιδος βασιλόπαιδος Ὀδάτιδος καὶ περὶ τῆς βασιλόπαιδος Πίττας, θυγατρὸς τοῦ ἰθαγενοῦς βασιλέως Νάνου.

§ 8. Πρὶν ἢ ἀκριβολογήσωμεν περὶ τῆς ἐν ταύτῃ τῇ ἐγγύῃ προαἰσориζομένης προικῆς σημειωτέον ἐν πρώταις ὅτι κατὰ τοῦτο ὑπῆρχε μεγάλη διαφορὰ μεταξύ τῶν ὁμηρικῶν καὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων. Κατὰ τοὺς ὁμηρικοὺς χρόνους ὁ μνηστήρ ἀγοράζει τρόπον τινὰ τὴν μνηστὴν αὐτοῦ κατὰ συνήθειαν, ἣν ὁ Ἀριστοτέλης ὀνομάζει μετὰ τῆς σιδηροφορίας ἀρχαῖον, καὶ λίαν ἀπλοῦν καὶ βαρβαρικόν νόμον. Αἰτία τῆς τοιαύτης συνηθείας ἦν ὅτι καὶ τότε, ὡς καὶ μετὰ ταῦτα, παρὰ τοῖς Ἑλλησιν οὐδαμῶς ἐπετρέπετο ταῖς κόραις τὸ ἐκλέγειν οἰονδήποτε ἤθελον σύζυγον, ἀλλὰ προσαπητεῖτο πρὸς τοῦτο καὶ ἡ συγκατάθεσις οὐχὶ μόνον τῶν γονέων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν πρὸς πατρὸς συγγενῶν, διότι προέκειτο περὶ τῆς συγγενικῆς τιμῆς καὶ περιουσίας· διὸ ὁ μνηστήρ προσεπάθει ἀναρτᾶσθαι οὐ μόνον τὴν κόρην, ἀλλὰ καὶ τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους τῆς οικογενείας διὰ παντοίων δῶρων, δι' ὧν συνᾶδευε τὴν πρὸς γάμον αἴτησιν αὐτοῦ ἦσαν δὲ ταῦτα τὰ δῶρα ἢ βόες, δι' ἃ καὶ αἱ πολλοὺς μνηστῆρας ἔχουσαι ὡς πολύμνηστοι νεάνιδες καλοῦνται παρ' Ὀμήρῳ ἀλφεισβοῖαι, ἦτοι πάροχοι βοῶν, ἢ θρεπτὰ καὶ παχέα πρόβατα, ἴφια μῆλα, ἢ καὶ πολύτιμα ἐνδύματα καὶ ἄλλα γυναικεῖα κοσμήματα. Ταῦτα καὶ ἄλλα ἰδιαίτερα νυμφικὰ δῶρα ἦσαν τὰ ἀναφερόμενα ἄπειρα ἔδνα, ἃ πολλοὶ τῶν μνηστήρων προσέφερον τῷ πατρὶ τῆς κόρης, δι' ὧν τρόπον τινὰ ἠγόραζον ἐπὶ τὸ ἀσιατικώτερον τὴν γυναῖκα

*) (*Ἐνθα ὁ Böckh σημειοῖ phiala vino plena data in convivio amicis simul vocatis desponderi filiolae generis solebat).

αὐτῶν. Ταῦτα τὰ ἔδνα ἦσαν ἐνίοτε μεγίστης ἀξίας· οὕτως ὁ Ἴφι-
δάμας «πρῶθ' ἑκατὸν βοῦς δῶκεν, ἔπειτα δὲ χίλι' ὑπέστη, αἴ-
γας ἑμοῦ καὶ οἷς, τὰ οἱ ἄσπετα ποιμαίνοντο» (Ἰλ. Α, 244). Φαί-
νεται δὲ ὅτι οἱ γενναιοδωρότατοι τῶν μνηστήρων καὶ ἐπετύγγα-
νον ἀσφαλέστερον, ἀλλ' ἔμως οὐχὶ σπανίως εὐρηγται παραδεί-
γματα, ἐν οἷς μνηστῆρ τις προετιμᾶτο διὰ τὰ ἠθικά καὶ πνευμα-
τικά αὐτοῦ προτερήματα· ἐνίοτε δὲ οἱ μνηστῆρες καὶ δι' ἐκου-
σίων ἢ ἐπιβαλλομένων ἀθλῶν ἠξιοῦντο τῆς χειρὸς τῆς μνηστῆς.
Ταῦτα τὰ ἐξαγοραστήρια ἔδνα ἢ δῶρα τότε μόνον παρελείποντο,
ἐὰν αὐτὸς ὁ πατήρ προσέφερε τὴν κόρην, ὅτε οὐχὶ μόνον παρη-
τεῖτο τὰ δῶρα, ἀλλὰ καὶ προσέφερον ἐκ τῶν ἰδίων ἃ ἐκαλοῦντο
καὶ αὐτὰ ἔδνα, ἀλλὰ καὶ μείλια, οἶονεὶ μείλιχια δῶρα, οἷα
ὑπισχνεῖται ὁ Ἀγαμέμνων τῷ μνησίοντι Ἀχιλλεῖ «τρεῖς δέ μοι
εἰσι θυγατρὲς ἐνὶ μεγάρῳ εὐπήκτω... τάων ἦν κ' ἐθέλησι, φίλην
ἀνάεδνον ἀγέσθω πρὸς οἶκον Πηλῆος· ἐγὼ δ' ἐπὶ μείλια δώσω
πολλὰ μάλ' ὅσσ' οὐπω τις ἐῆ ἐπέδωκε θυγατρί· ἐπτά δέ οἱ δώσω
εὐναιόμενα πτολίεθρα» (Ἰλ. Ι, 144 — 149). Ἐκ τῶν παρὰ
τοῦ μνηστήρος πρὸς ἀγορὰν προσφερομένων δώρων ἐλάμβανεν ἡ
κόρη μέρος τι ὡς προῖκα ἑαυτῆς, ὅτε ἐλέγετο ὅτι ὁ πατήρ ἐδνοῦ-
ται τὴν κόρην, ἦτοι ἀρράβωνίζει, μνηστεύει, ἐγγυᾷ τὴν κόρην
ἐπὶ νυμφικοῖς ἔδνοις καὶ προικίζει αὐτὴν διὰ τούτων, διὸ καὶ
κακὸς ἐδνωτῆς καλεῖται ὁ κακὸς πενθερὸς ἢ κηδεστής ὁ ἀπαιτῶν
μὲν πολλὰ δῶρα ἐπὶ τῇ θυγατρὶ, ἀλλ' ὀλίγα ἐκ τούτων προσφέ-
ρων αὐτῇ. Αὕτη ἡ ὑπὸ τοῦ πατρὸς διδομένη προῖξ ἐπανήρχετο
πάλιν πρὸς τὸν πατέρα ἐν περιπτώσει διαζεύξεως καὶ ἀποπομπῆς
καὶ ἐπανόδου τῆς θυγατρὸς πρὸς τὸν πατέρα· διὸ παρ' Ὀμήρῳ
ὁ Τηλέμαχος λέγει (Ὀδ. Β. 132) ὅτι «κακὸν δέ με πόλλ' ἀπο-
τίνειν Ἰκαρίῳ αἰκ' αὐτὸς ἐκὼν ἀπὸ μητέρα πέμψω». Καὶ τάνά-
παλιν ἡ πρὸς ἀγορὰν τῆς κόρης δοθεῖσα τιμὴ ἠδύνατο ἀπαιτεῖ-
σθαι, ἐὰν ἡ γυνὴ ἐφωρᾶτο ἐπὶ ἀπιστία, ὡς ὁ Ἡφαιστος ἀπειλεῖ
ὅτι κρατήσῃ ἐν τοῖς δεσμοῖς τὸν Ἄρην καὶ τὴν Ἀφροδίτην,
«εἰσόκε μοι μάλα πάντα πατήρ ἀποδώσει ἔδνα, ὅσα οἱ ἐγγυᾶ-
λιζα κυνώπιδος εἶνεκα κούρης».

§. 9. Ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις συνέβαινε τὸ ἑναντίον·

οί συγγενεῖς τῆς ἐκδιδομένης ἀνδρὶ νεόνιδος κατὰ χρέος καὶ ἐκ φιλοτιμίας ἐπροίκιζον αὐτὴν διὰ προίκος ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῶν περιουσίας, ἀναίδειαν δὲ ἢ τόλμαν μεγάλην ἀπεδείκνυεν, ἐάν τις τῶν πατέρων μὴ ἐπροίκιζε τὴν γνησίαν θυγατέρα τοῦλάχιστον διὰ τοῦ δεκάτου μέρους τῆς ἰδίας περιουσίας, ὡς ὁ ἀγορεύων παρ' Ἰσαίῳ (περὶ Πυρ. κληρ. 51) λέγει· «δοκεῖ δ' ἂν τις ὑμῖν οὕτως ἀναιδῆς ἢ τολμηρὸς γενέσθαι, ὥστε μὴδὲ τὸ δέκατον μέρος ἐπίδοῦς ἐκδοῦναι τῇ γνησίᾳ θυγατρὶ τῶν πατρῶων ;» Ἡ ἐπιδιδομένη τῇ θυγατρὶ προῖξ ἀπέτελει ἐν Ἀθήναις συμαντικὸν μέρος τῆς κινητῆς περιουσίας· καὶ παρὰ πενεστέραις οἰκογενεαῖς ἀναφέρονται 10, 20, 25 προίκῳι μναί, οὐχὶ δὲ σπανίως καὶ 30, ὅσα καὶ ἡ πόλις ἔδωκε ταῖς ἐκδοθείσαις θυγατράσι τοῦ Ἀριστείδου, ἀλλὰ καὶ 40, 50, 60, 80, 100, καὶ 120 μναί· ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἰππονίκου ἔλαβε προίκα δέκα τάλαντα εὐθύς καὶ δέκα τάλαντα ὑπεσχέθησαν αὐτῇ· ἀλλὰ κατὰ τὸν Δημοσθένην οὐχὶ εὐκόλως προσέφερον Ἀθηναῖος προίκα δέκα τάλαντα, ὅσα ἡ χήρα τοῦ Πασίωνος διετείνετο ὅτι εἰσήνεγκεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Φορμίωνος· ἀλλὰ προίκας συνήθεις πέντε ἢ δέκα ἢ πλείονων τάλάντων, οἷας ὁ Λουκιανὸς καὶ οἱ κωμικοὶ παρέχουσιν ἡμῖν, ἢ καὶ εἴκοσιν ὡς παρὰ Πλαύτῳ, ταύτας ἀποδοτέον μᾶλλον τῇ γενναιοδῶρως δαπανώσῃ φιλοσκωμμοσύνῃ τῶν κωμικῶν. Ταύτην τὴν τῇ νυμφευομένη θυγατρὶ ἐπίδοσιν ἐκάλουν ὅτε μὲν διὰ τοῦ ὀνόματος προῖξ, ὅτε δὲ διὰ τοῦ ὀνόματος φερνή, ἅπερ ὀνόματα οἱ πλείονες τῶν ἀρχαίων γραμματικῶν ἐκλαμβάνουσι καὶ ῥητῶς καλοῦσι συνώνυμα· ἀλέγοις δ' ἂν προίκα καὶ φερνήν τὴν παρὰ τῆς γυναικὸς ὄσιν. Αἰσχίνης γάρ ὁ ῥήτωρ τὴν προίκα φερνήν καλεῖ· ὥστε εἰποῖς ἂν εἰσενέγκασθαι προίκα καὶ δοῦναι» (Πολ. Γ, 35). Ἀλλὰ τινες τῶν νεωτέρων παραδέχονται μετὰ μεγίστης πιθανότητος ταύτην τὴν διάκρισιν, ὅτι φερνή κυρίως λέγεται περὶ ὄσων ἢ σύζυγος εἰσφέρει τῷ ἀνδρὶ δῶρων μεθ' ἑαυτῆς, προῖξ δὲ περὶ ὄσων ὁ πατήρ παρέχει τῇ μνηστευθείσῃ κόρῃ αὐτοῦ, ἵνα εἰσφέρῃ τῷ ἀνδρὶ, οἶονεὶ προεθὲν (προῖξ) καὶ ἀπολόμενον μέρος τῆς πατρικῆς περιουσίας, — ἢ ἀντὶ ταύτης τῆς λεπτῆς καὶ κατὰ τὴν χρῆσιν μόνον ἐπαισθητῆς διακρίσεως τὴν οὐσιωδεστέραν ταύτην, ὅτι

φερνή μὲν κατ' ἀρχὰς ἐσήμαινε μᾶλλον τὸν διὰ δώρων καὶ κοσμημάτων προικισμὸν τῆς μνηστῆς, προῖξ δὲ τὸ ἐν κληρονομίας μέρει προσδιορισθὲν αὐτῇ μέρος τῆς πατρῴας περιουσίας· διὸ καὶ ἢ ἐπὶ μέρει τινὶ τοῦ πατρῴου κλήρου καταλειμμένη ὀρφανή, ὥστε μόνον προῖκα ἔχειν, ἐκαλεῖτο ἐν Ἀθήναις ἐπίπροικος, διακρινομένη ἀπὸ τῆς ἐπὶ παντὶ τῷ κλήρῳ καταλειμμένης ὀρφανῆς, ἢ ἐπίκληρος ἐκαλεῖτο καὶ οὐδὲ ἰδιαίτερον πρόσωπον ἐνώπιον τοῦ νόμου ἀνεγνωρίζετο, ἀλλὰ μετὰ τοῦ κλήρου μετέβαινεν ὑπὸ τὴν διάθεσιν καὶ κυριότητα τοῦ πλησιεστέρου συγγενοῦς. Ἀλλὰ περὶ ταύτης τῆς ἐπίκληρου κατ' ἐξαίρεσιν ὁ ἀττικὸς νομοθέτης, λίαν μεριμνῶν περὶ τῆς ἐν τῇ αὐτῇ οικογενείᾳ ἢ συγγενείᾳ διατηρήσεως τῶν περιουσιῶν, διέταξεν ὅπως διαφόρους νομικὰς σχέσεις ἢ περὶ τῶν ἄλλων ἀττικῶν κορῶν. Ἐὰν δηλαδὴ καὶ μετὰ πάσας τὰς ὑπὲρ τῆς ἄρρενος διαδοχικῆς γραμμῆς κληρονομικὰς διατάξεις τῶν ἀττικῶν νόμων θῆλύ τι μέλος τῆς οικογενείας ἐγένετο κάτοχον κληρονομικοῦ δικαιώματος, ὁ πλησιέστατος ἐκ τῶν ἀνδρῶν συγγενῆς εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ διαφιλονικεῖν τοιαύτην ἐπίκληρον κόρην πρὸς πάντα ἄλλον καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν ἄνδρα αὐτῆς τὸν τυχὸν γήμαντα αὐτὴν πρὶν ἢ περιέλθῃ αὐτῇ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς τὸ κληρονομικὸν δικαίωμα· διότι συγγενικοὶ βαθμοὶ οὐδαμῶς ἐκώλυον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συνοικέσια· ἠδύναντο συνέρχεσθαι εἰς γάμον καὶ συγγενεῖς μέχρις ἀδελφῶν, ἀλλ' ὁμοπατρίων μόνον οὐχὶ δὲ συνάμα καὶ ὁμομητρίων. Τοιαῦται κληρονόμοι θυγατέρες ἐκαλοῦντο ἐπίκληροι, ἔγκληροι καὶ ἐπίδικοι, ἀλλὰ καὶ πατροῦχοι καὶ ἐπικληρίτιδες· οὕτως ὁ Πολυδεύκης σημειοῖ (Γ' 33) «ἢ μὲν ἐπὶ παντὶ τῷ κλήρῳ τρεφομένη μόνη θυγάτηρ ἐπίκληρος περιόντος τε τοῦ πατρὸς καὶ ἀποθανόντος· ἐκάλεσαν δὲ τινες αὐτὴν καὶ πατροῦχον, Ἰσαῖος δὲ καὶ ἐπικληρίτιν, ὡσπερ καὶ Σόλων· ὁ δὲ ταύτη προσήκων κατὰ γένος ἀγχιστεύς· ἐπίδικος δὲ ἢ ἐπίκληρος, ὑπὲρ ἧς ἀμφισβητοῦσιν τινες ἀλλήλοις ὡς μᾶλλον εἰς αὐτοὺς τῆς ἀγχιστείας καθηκούσης· ἀνεπίδικος δὲ, ἧς οὐκ ἠμφισβήτησάν τινες». Περὶ δὲ τῶν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς ἐκδιδομένων ἐπικληρῶν ἀναγινώσκομεν παρ' Ἰσαίῳ (περὶ Πυρρ. κλ. 64) ὅτι «τάς

ὑπὸ τῶν πατέρων ἐκδοθείσας καὶ συνοικούσας ἀνδράσι γυναῖ-
κας... ἂν ὁ πατήρ αὐτῶν τελευτήσῃ μὴ καταλιπὼν αὐταῖς γνη-
σίους ἀδελφούς, τοῖς ἐγγύτατα γένους ἐπίδικους εἶναι ὁ νόμος
κελεύει, καὶ πολλοὶ συνοικοῦντες ἤδη ἀφήρηνται τὰς ἑαυτῶν
γυναῖκας». Ἐπειτα ἐπετρέπετο τῷ πατρὶ τῷ ἔχοντι μόνον θη-
λείας κληρονόμους τῷ διατίθεσθαι διὰ διαθήκης ταύτας μετὰ τῆς
περιουσίας αὐτοῦ ὑπὲρ τρίτου οὕτως, ὥστε ὑπεχρέου αὐτὰς
συνοικεῖν ἐκείνῳ. Τὸν περὶ τούτου νόμον ἀναφέρει ὁ αὐτὸς Ἰσαῖος
(αὐτ. 61), ἀπὸ γὰρ νόμος διαβρήδην λέγει ἐξεῖναι διαθέσθαι ὅπως
ἂν ἐθέλῃ τις τὰ αὐτοῦ, ἐὰν μὴ παῖδας γνησίους καταλίπῃ ἄρρε-
νας, ἐὰν δὲ θηλείας καταλίπῃ, σὺν ταύταις». Ἐνομίζετο δὲ
καθαρὰ παρανομία ἢ ὑπὸ τῶν δικαστηρίων ἀκύρωσις τοιαύτης
πατρικῆς διατάξεως, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν παρ' Ἀριστοφάνει
(Σφηκ. 583 κ. ἐ.) λόγων τοῦ Φιλοκλέωνος· «κἂν ἀποθνήσκων
ὁ πατήρ τῷ ὄντι καταλείπων παῖδ' ἐπίκληρον, κλάειν ἡμεῖς μα-
κρὰ τὴν κεφαλὴν εἰπόντες τῇ διαθήκῃ καὶ τῇ κόγχῃ τῇ πάνυ σε-
μνῶς τοῖς σημείοισιν ἐπούσῃ, ἔδωμεν ταύτην, ὅστις ἂν ἡμᾶς
ἀντιβολήσας ἀναπέισῃ; καὶ ταῦτ' ἀναπεύθυνοι ἔδωμεν», πρὸς
οὓς ἀντεπάγει ὁ Βδελυκλέων «τῆς δ' ἐπικλήρου τὴν διαθήκην
ἀδικεῖς ἀνακογχυλιάζων». Ἐὰν δὲ μὴ ἀπελείπετο περιουσία,
δυναμένη δοθῆναι τοιαύτη θυγατρὶ ἐν προικὸς μοίρᾳ, τότε αὕτη
ἢ θυγάτηρ ἐκαλεῖτο θῆσσα ἢ θητικὸν τελοῦσα, καὶ ὁ ἀγχιστεὺς
ἢ πλησιέστατος συγγενῆς αὐτῆς ὑπεχρεοῦτο ἢ νυμφευθῆναι αὐ-
τὴν αὐτός, ἢ, ἐὰν αὐτὸς συνῶκει ἄλλῃ γυναικί, ἐκδοῦναι αὐτὴν
ἄλλῳ καὶ προικίσαι αὐτὴν ἀναλόγως τῆς περιουσίας αὐτοῦ κατὰ
Πολυδεύκην (Γ'. 33)· «ἢ μὲν τοι κλῆρον οὐκ ἔχουσα πατρῶον
θῆσσα καλεῖται, ἣν ὁ ἀγχιστεὺς ἐκδίδωσιν, ἂν ἐτέρα συνοικῆ, ἢ
πάντως γαμεῖ»· ὁ δὲ περὶ τούτου νόμος εἶχεν ὡς ἐξῆς (Δημ.
Μακαρ. 54)· «τῶν ἐπικλήρων, ὅσαι θητικὸν τελοῦσιν, ἐὰν μὴ
βούληται ἔχειν ὁ ἐγγύτατα γένους, ἐκδιδότω ἐπίδους ὁ μὲν πεν-
τακοσιομέδιμνος πεντακοσίας δραχμάς, ὁ δ' ἰππεὺς τριακασίας,
ὁ δὲ ζευγίτης ἑκατὸν πεντήκοντα πρὸς οἷς αὐτῆς· ἐὰν δὲ πλείους
ᾧσιν ἐν τῷ γένει, τῇ ἐπικλήρῳ πρὸς μέρος ἐπιδιδόναι ἕκαστον·
ἐὰν δὲ αἱ γυναῖκες πλείους ᾧσι, μὴ ἐπάναγκες εἶναι πλέον ἢ

μίαν έκδοῦναι τῷ γένει (ἴσως ἀναγνώστειον « τῷ γ' ἐνὶ » κατὰ διόρθωσιν Κ. Ἐρμάννου), ἀλλὰ τὴν ἐγγύτατα δεῖ έκδιδόναι ἢ αὐτὸν ἔχειν· ἐὰν δὲ μὴ ἔχη ὁ ἐγγυτάτω γένους ἢ μὴ έκδώ, ὁ ἄρχων ἐπαναγκαζέτω ἢ αὐτὸν ἔχειν ἢ έκδοῦναι· ἐὰν δὲ μὴ ἐπαναγκάσῃ ὁ ἄρχων, ὀφειλέτω χιλίας δραχμὰς τῇ Ἑρα». Ἀλλὰ καὶ ἐν Θουρίαις ὑπῆρχε νόμος Χαρωνδα περὶ ἐπικλήρων, ὃς παρὰ πᾶσαν τὴν αὐστηρότητα τῆς Χαρωνδαίου νομοθεσίας ἐν τῷ περὶ καινοτομίας κεφαλαίῳ, ὑπέστη μεταβολήν, καθὰ λέγει ὁ Διόδωρος (ΙΒ', 18)· « τρίτος δὲ νόμος διωρθώθη ὁ περὶ τῶν ἐπικλήρων ὁ καὶ παρὰ Σόλωνι κείμενος· ἐκέλευε γάρ τῇ ἐπικλήρῳ ἐπιδικάζεσθαι τὸν ἐγγιστα γένους, ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν ἐπικλήρον ἐπιδικάζεσθαι τῷ ἄγγιστεῖ, ᾧ ἦν ἀνάγκη συνοικεῖν ἢ πεντακοσίας ἐκτίσαι δραχμὰς εἰς προικὸς λόγον τῇ πενιχρᾷ ἐπικλήρῳ· ὀρφανὴ γάρ τις εὐγενὴς ἐπικλήρος, ἀπορουμένη παντελῶς κατὰ τὸν βίον καὶ διὰ τὴν πενίαν οὐ δυναμένη συνοικῆσαι, κατέφυγεν ἐπὶ τὸν δῆμον καὶ μετὰ δακρύων έκθεμένη τὴν ἑαυτῆς ἐρημίαν τε καὶ καταφρόνησιν, πρὸς δὲ τούτοις ὑπογραψαμένη τὴν διόρθωσιν τοῦ νόμου, ὥστε ἀντὶ τῆς ἐκτίσεως τῶν πεντακοσίων δραχμῶν γράψαι συνοικεῖν κατ' ἀνάγκην τὸν ἄγγιστα γένους τῇ ἐπιδικασθείσῃ ἐπικλήρῳ· τοῦ δὲ δήμου διὰ τὸν ἔλεον ψηφισαμένου διορθῶσαι τὸν νόμον, ἢ μὲν ὀρφανὴ τὸν ἐκ τοῦ βρόχου κίνδυνον ἐξέφυγεν, ὁ δ' ἄγγιστεὺς πλούσιος ὢν ἠναγκάσθη γῆμαι γυναῖκα πενιχρὰν ἐπικλήρον ἄνευ προικός ». Ἡ ἐπικλήρος ἐκαλεῖτο καὶ ἐπιπαματὶς δωριστί· καὶ φαίνεται ὅτι αὕτη ἡ σχέση ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ Θουρίων ὑφίστατο καὶ παρὰ τοῖς Χαλκιδεῦσι τοῖς ἐπὶ Θράκης, κανόνισθεῖσα ὑπὸ Ἀνδροδάμαντος, Ῥηγίνου νομοθέτου· ἐτι δὲ ἀναφέρεται καὶ παράδειγμα ἐπικλήρου ἐκ μέρους τῆς πόλεως.

§ 10. Ἐκ τῶν προρρηθέντων περὶ διακρίσεως τῶν λέξεων προῖξ καὶ φερνὴ ἐρμηνεύεται καὶ τὸ παρὰ Πλουτάρχῳ (Σολ., 20), ὃς ἐκλαμβάνει τὴν ὑπὸ τοῦ Σόλωνος εἰς τρία ἱμάτια καὶ σκεύη μικροῦ νομίσματος ἄξια περιορισθεῖσαν φερνὴν ἀντὶ τῆς ἄλλης προικὸς κατὰ τὴν μεταγενεστέραν έκδοχὴν· τὸ χωρίον τοῦ Πλουτάρχου ἔχει ὧδε· « τῶν δ' ἄλλων γάμων (ἐξαιροῦνται οἱ τῶν